

פרשת תרומה: כיצד מותר לשים מאכל על הפלטה בערב שבת

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את מלאכת בניית המשכן, וכפי שדרשו חז"ל (שבת מט ע"ב) ל"ט המלאכות שנאסרו בשבת נלמדו מכך שהוסמך הציוד על השבת למלאכת בניית המשכן. אחת מהמלאכות האסורות בשבת היא מלאכת אופה ומבשל, ודנו האחרונים האם יש איסור בישול במיקרוגל:

א. הגמרא במסכת שבת (לט ע"א) פוסקת, שלמרות שאסור לבשל בשבת - בישול באופן ישיר על ידי השמש מותר כיוון "שאינ דרך בישולו בכך (רש"י)". מדוע אם כן אין בכך איסור מדרבנן ככל פעלה שעושים בשינוי? **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, יב) תירץ, שלמדו מהמשכן שרק בישול באש נחשב בישול, ולא שאר סוגי הבישולים. גזרו חכמים רק על הדומה לאש, ולא על חמה.

ב. **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ או"ח ג, נב) חלק וסבר, שהסיבה שאין איסור לבשל בשמש היא, שגם בעבר לא היה מצוי לבשל כך. ועל אף שחז"ל גזרו על חלק מהדברים, גזרו רק באופנים בהם הייתה רגילות לבשל. נמצא כי בעוד שלדעת הגרש"ז בישול במיקרוגל אסור מדרבנן כי הבישול אינו באש, לשיטתו יהיה בכך איסור דאורייתא, כיוון שבזמן הזה כך רגילים לבשל, ובלשונו:

"אם כן בהמייקר - וייו אווען שטוב לבשל בו כמו באש ממש, ואלו שיש להם תנור כזה משתמשים בו יותר מבשול דבאש. ומה שלא התפשטו תנורים אלו עדיין הוא, משום דלא מצוי עדיין הרבה תנורים וכשיהיו מצויין ודאי ישתמשו בהם כולי' עלמא דהא הוא יותר טוב, ודאי יש למילף מבשול דאור דהיה במשכן בחשיבות תולדה שהוא לכל הדינים כהאב."

בעקבת איסורי המשכן ואיסור בישול בפרט נעסוק השבוע באיסור בישול, אך בעיקר בחלק מהגזירות שגזרו חז"ל, והרלוונטיות לימינו שהחידוש מתבצע על פלטה: **איסור שהייה**, הקובע שאין להניח דברים על האש לפני שבת. על **איסור החזרה**, הקובע שאין להחזיר לאש דבר שהיה מונח עליה בכניסת השבת בע"ה נעסוק בפעם אחרת.

איסור שהייה

מהו איסור שהייה? כפי שכותבת הגמרא במסכת שבת (יח ע"ב), למרות שלדעת בית הלל כליו של אדם לא צריכים לשבות (ומשום כך מותר לדוגמא שהמזגן ימשיך לפעול בשבת), מכל מקום גם הם מודים שיש איסור דרבנן לשים מאכל מערב שבת על האש, מחשש שמא האדם שלהוט לזרז את הבישול, יחתה בגחלים כדי להגביר את פעולת הבישול.

אמנם, דווקא בגלל שהחשש הוא חיתוי בגחלים, יש מקרים בהם חכמים לא גזרו. למשל, אין איסור להניח בערב שבת תבשיל על קש וגבבא, כיוון שהם לא יוצרים גחלים, וחיתוי בהם לא יועיל לקרב את פעולת הבישול. כמו כן, גם כאשר ההסקה מתבצעת באמצעות עצים, כאשר מכסים אותם בעפר וכדומה אין איסור, כיוון שבמקרה זה אין חשש לחיתוי בגחלים.

עוד ממשיכה הגמרא וכותבת שאם מדובר במאכל שלא מבושל כלל 'קדרה חייטא', וגם אין סיכוי שיתבשל לסעודת הערב - אין איסור להשהותו ואפילו על עצים שאינם מכוסים. הסברה לכך היא, שכאמור טעם האיסור הוא מחשש שמא האדם יחתה בגחלים, אבל כאשר מדובר במאכל שבכל מקרה לא יתבשל לסעודת הערב, אין חשש חיתוי ומותר, וכן פסק **השולחן ערוך** (או"ח רנג, א).

מידת הבישול

בנוסף להיות לשים 'קדרתא חייטא' על אש מגולה בגלל שהחיתוי לא יועיל לה, כותבת הגמרא שגם לשים מאכל שמבושל כל כך עד שחיתוי נוסף ישרוף אותו ('מצטמק ורע לו') מותר. נחלקו המפרשים בגמרא ובעקבותיהם הראשונים והאחרונים, האם יש היתר לשים מאכלים אפילו מאכלים שמבושלים חלקית על אש גלויה:

א. כפי שמסופר בגמרא, בן דרוסאי היה שודד שמחמת המרדפים אחריו נהג לאכול את מאכליו מבושלים בשיעור המינימלי האפשרי, לשליש (רש"י) ולמחצה (לרמב"ם). בעקבות כך סבר חנניה (כ ע"א), שאין איסור להשהות על אש גלויה מאכל המבושל בשיעור זה. הנימוק לכך, שכיוון שהמאכל ראוי לאוכלו בשעת הדחק, האדם אינו להוט לזרז את שאר בישולו, ובלשון הגמרא:

"אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום. וכמה? אמר רבי אלעזר אמר רבי: כדי שיצולו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי. איתמר נמי, אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: כל שהוא כמאכל בן דרוסאי - אין בו משום בישולי נכרים. תניא, חנניא אומר: כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה, ואף על פי שאין גרופה וקטומה."

ב. מדעת חכמים לעומת זאת משמע, שההיתר להשהות מאכל על אש גלויה נאמר רק בקדרה חייטא או במאכל שחיתוי יזיק לו, אבל כל מאכל שחיתוי יועיל לו - אסור להשהותו. הם טענו כנגד חנניה, שהאדם רוצה לאכול את מאכליו בצורה הטובה ביותר והוא לא מסתפק בבישול מינימלי, ולכן גם במקרים אלו יש חשש שהאדם יחתה בגחלים.

להלכה

בפסקי ההלכה נחלקו ראשונים ואחרונים:

א. **הרי"ף** (טז ע"א בדה"ר) ו**הרמב"ם** (שבת ג, ד) פסקו להלכה כדעת חכמים, שאסור להשהות מאכל המבושל בשיעור בן דרוסאי על אש גלויה. ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא (לז ע"א) הכותבת שכירה שבוערת באמצעות עצים אי אפשר לשים עליה מאכל אלא אם כן הם מכוסים, ומוכח שלא כדעת חנניה. כמו כן רבי אושעיא ורבה בר חנה סוברים כך, ובלשון הרמב"ם:

"תבשיל שלא בשל כל צרכו וחמין שלא הוחמו כל צרכן, או תבשיל שבשל כל צרכו וכל זמן שמצטמק הוא יפה לו אין משהין אותו על גבי האש בשבת אף על פי שהונח מבעוד יום, גזרה שמא יחתה בגחלים כדי להשלים בשולו או כדי לצמקו, לפיכך אם גרף האש או שכיסה אש הכירה באפר מותר לשהות עליה, שהרי הסיח דעתו מזה התבשיל."

כדבריהם משמע מלשון **השולחן ערוך** (רנג, א), כיוון שהביא בדעה ראשונה 'כסתם' את דעת חכמים המחמירים, ובדעה שנייה 'כיש אומרים' את דעת חנניה. כפי שראינו בעבר (שלח שנה ב'), אמנם יש מחלוקת כיצד השולחן ערוך פוסק במקרים אלו, אך הדעה הרווחת שדעתו 'כסתם', ובמקרה להחמיר זה כדעת חכמים.

ב. **רבינו חננאל והתוספות** (לז"ע"ב ד"ה אמר) חלקו ופסקו להלכה כדעת חנניה, שמותר להשהות מאכל המבושל כמאכל בן דרוסאי. בטעם הפסיקה כתבו, שלמרות שחנניה חולק על דעת הרבים, כיוון שהגמרא כותבת בשם רבא שהלכה כמותו משמע שכך ההלכה. עוד הוסיפו שכן משמע מהמשנה שמביאה את דעתו ולא את דעת חכמים, ובלשון הר"ן (טז ע"ב בד"ה)

"ועל ראייה זו סמך רבינו האי גאון ז"ל ופסק הלכה כמאן דאמר להחזיר תנן, אבל לשהות משהין אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום כחנניא, דהא רבי יוחנן סבירא ליה הכי, ורבא נמי דהוא בתרא הכי סבירא ליה. ועוד דמסייע ליה בגמרא ממתני' דתנן (דף יט ע"א) ולא חררה על גבי גחלים, אלא כדי שיקרמו פניה ולא אידחיא לה האי סיעתא בגמרא כלל."

כשיטה זו פסק הרמ"א (שם), וכן כתב הרב עובדיה (יביע אומר או"ח ו, לב) שכך נוהגים (למרות פסק השולחן ערוך). יש להוסיף, שלדעת המנחת כהן (שער שני, ד') גם השולחן ערוך פוסק כך, ולראייה שסימן לאחר מכן (רנד, ד) פסק את דברי רבינו ירוחם שמותר להניח פירות חיים על האש, כיוון שהם כבר נחשבים מבושלים כבן דרוסאי - ואילו לדעת הרמב"ם היתר זה אינו תקף (ועיין הערה¹).

דין פלטה

עד כה הדין עסק במקרה בו מבשלים על אש גלויה, כיום רובם לא מחממים אוכל לשבת על אש גלויה אלא על פלטה. לכל הדעות, פלטה דינה כגרופה וקטומה כיוון שאי אפשר להגביר את חומה (ומעוד טעמים), ומשום כך לכאורה אין מניעה לשים עליה בערב שבת מאכל המבושל ברמת בן דרוסאי ואף פחות מכך. אלא, שבכל זאת יש המחמירים בכך בעקבות רבי עקיבא איגר (רנג, א).

הגמרא במסכת שבת (י"ה ע"ב) כותבת, שאסור לשים סיר עם סממני צבע על האש, מחשש שמא האדם יגיס בתוך הסיר על מנת לשפר את התהליך. ראשונים רבים כתבו, שהאיסור בגמרא מתייחס רק לסיר בו מבשלים צבע, שדרך הצבעים היה לערבב את סיר הצבע על מנת שהצבע ייקלט טוב יותר במים.

אולם, חלק מהראשונים כתבו שדין זה נכון גם באיסור בישול, וכל מאכל שלא הגיע לשיעור בן דרוסאי יש חשש שיגיס בו, ומשום כך התספק רבי עקיבא איגר האם מותר לשים מאכל שאינו מבושל בשיעור בן דרוסאי על פלטה. בפועל, רבים לא כתבו את חומרת רבי עקיבא איגר, אך בכל זאת נראה שבמידת האפשר טוב לחוש לכך (וודאי שגם לשיטתו מותר לכתחילה לשים קדרה חייטא).

כיסוי בבלעך

בחלק מהביתים, במקום להשתמש בפלטה מדליקים את הגז, ושמים מעל הלהבות כיסוי מתכת ('בלעך'). דנו האחרונים, האם כיסוי זה מחשיב את האש כגרופה שאם כן כאמור יתיר לשים מאכל חי לכל השיטות או שאין זה נחשב כיסוי, ואז לדעת חנניה והצועדים בעקבותיו יהיה מותר לשים רק מאכל בן דרוסאי, ולדעת חכמים יהיה מותר רק מאכל שמצטמק ורע לו (או קדרה חייטא):

א. **החזון איש** (לז, ט - יא) כתב, שכיסוי מעין זה לא יועיל להחשיב את האש כגרופה וקטומה. בטעם הדבר נימק, שמדברי רש"י (לז ע"ב ד"ה או) עולה שהסיבה שכיסוי מעין זה מועיל, שהוא ממעט את חום האש, ואדם הממעט את חום האש וודאי לא ירצה לחתות בגחלים. משום כך כתב, שכיסוי מעין זה שלא ממעט באופן משמעותי את חום האש - אינו מועיל.

עוד הוסיף וכתב, שאין להוכיח מדברי המרדכי (הגהות פ ע"א) שכיסוי זה מועיל, בעקבות כך שכתב שניתן לשים קדרה ריקה הפוכה על האש (ומשמע שגם כיסוי בבלעך יואיל), כיוון שכיסוי בקדרה ריקה הוא שינוי גדול וגם ממעט מהחום, ואילו כיסוי בבלעך אינו מהווה שינוי מספיק, וכן אינו ממעט את החום, ובלשונו:

"והא דמהני הפסק קידרה ריקנית, נראה דהוא שינוי, דאין דרך בישול בכך, וגם ממעט את החום הרבה, אבל הכיסוי שדרכו בכך ואינו ממעט את החום כל כך הוא בכלל על גבה (= של האש). ושהייה שנהוג בארצנו הקדושה, שמעמידים פח של מתכת ומשימים קדירה בתוך הפח, מכל מקום אינו נחשב כדין נתן קדירה ריקנית."

ב. אולם רוב הפוסקים וביניהם הרב פיינשטיין (אגרות משה או"ח א, צג), הרב וואזנר (א, צא) והרב עובדיה (יביע אומר או"ח ו, לב) דחו את דברי החזון איש, וכתבו שגם כיסוי זה מהווה הפסק, וכתבו מספר דרכים לדחות את שיטתו. ראשית כתבו, גם אם אכן צודק החזון איש בפירוש דברי הראשונים, דין זה נכון רק בזמננו, שכך היו רגילים לבשל, מה שאין כן בזמניו.

שנית כתבו, שמדברי מספר ראשונים עולה שהסיבה שמותר לשים מאכל חי על גבי אש מכוסה, אינה בגלל שהכיסוי ממעט את חום הגחלים, אלא שכאשר אדם נותן כיסוי על האש יש בכך היכר וסימן לא לחתות בגחלים. גם נתינת בלעך על האש מהווה היכר וסימן, שהרי לא רגילים לבשל כך ביום יום.

שלישית הוסיפו, ייתכן שכאשר חז"ל גזרו גזירות מחשש שמא יחתו בגחלים, גזרו דין זה רק בגחלים ובאש שדרכם לדעוך במהלך הזמן, שאז יש חשש אמיתי שיבואו לחתות בגחלים כדי שהבישול יעשה כראוי. כאשר מחממים על גז גובה הלהבות ועוצמתם אינו משתנה במהלך הזמן, וייתכן שעל כך חז"ל לא גזרו (ועיין מאמר מרדכי ד, ז מה שכתב על פלטה).

סייגים

יוצא שלמעשה כפי שראינו, כמעט בכל שיטות הבישול הנוהגות כיום (פלטה וכיסוי בבלעך), הבישול נחשב בישול באמצעות דבר גרוף וקטום, ויהיה מותר לשים מאכל חי ללא כל חשש. עם כל זאת, יש לשים לב במקרים אלו למספר דברים. **קודם כל**, אין היתר להעביר את המאכל למקום חם יותר על הפלטה, שהרי בכך מאיצים את פעולת הבישול וודאי שיש בכך איסור. **כמו כן**, אין לפתוח את מכסה הסיר לבדוק את מצב התבשיל, כיוון שאז בסגירה מחדש גורמים להאצת הבישול ויש בכך איסור.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

¹ לא כולם קיבלו את דיוקו של המנחת כהן. למשל המגן אברהם (רנד, יב) דייק שהשולחן ערוך כתב שמותר לשים פירות חיים דווקא סמוך לאש, ולא על האש ממש, כיוון שהוא פוסק כדעת חכמים. כמו כן יש שכתבו שהסיבה שהותר לשים ירקות חיים אפילו על האש ישירות לדעת השולחן ערוך היא, שחיתוי באש יזיק להם, ואם כן דינם כמאכל שמצטמק ורע לו שגם לדעת חכמים מותר לשים ישירות על האש.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com